

Ваня Ангелова

БЪЛГАРСКИТЕ ЕЗИКОВЕДИ И ПРАВОПИСНАТА РЕФОРМА ОТ 1945 ГОДИНА

Vanya Angelova

BULGARIAN LINGUISTS AND SPELLING REFORM OF 1945

Тази статия има за цел да запознае читателите със становищата на едни от най-видните български езиковеди по отношение на проведената у нас правописна реформа през 1945 година. На страниците на българския печат се водят изключително интересни дебати, спорове и дискусии за наложителните и не толкова наложителни промени в българския правопис. Някои от статиите излизат от печат в качеството си на опровержения срещу други статии и становища. Подготовката на реформата започва много години преди нейното осъществяване и преди идването на власт на правителството на Отечествения фронт. Тя е извършена в рамките на около шест месеца, но опитите за нейната реализация продължават повече от 20 години.

Ключови думи: български езиковеди, правописна реформа, правопис, Отечествен фронт и др.

This article aims to acquaint the readers with the views of some of the most prominent Bulgarian linguists regarding our spelling reform in 1945. Bulgarian press leads very interesting debates, disputes and discussions about the necessary and not so necessary changes in Bulgarian spelling. Some of the articles are published as a answer against other articles and opinions. The preparing of the reform began many years before its completion and before the government of the Fatherland Front came to

power. The reform was made in six months, but its implementation continued more than 20 years.

Keywords: *Bulgarian linguists, spelling reform spelling, Fatherland Front.*

Правописната реформа от 1945 година се осъществява в България само в рамките на шест месеца, но подготовката за нея започва доста по-рано.

Правописните разногласия продължават дълги години след въвеждането на правописа на Цанков през 1923 година. Левият печат предпочита да си служи с правописа на Стоян Омарчевски, а част от българските езиковеди, като Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев и др., водят борба за прилагане на така наречения академичен правопис, препоръчан от Историко-филоложкия клон на БАН през 1922 година, но отхвърлен от общото събрание на Академията поради отрицателното отношение на представителите на другите науки. По този въпрос пише и Любомир Андрейчин в книгата си „Из историята на нашето езиково строителство“, където в дял „Графика и правопис“ разглежда „правописния въпрос след Освобождението“. За да премахне тази практика, Цанков утвърждава със закон своя правопис през 1928 година. „Академичният“ правопис заменя **ѣ** с **я** и **е**, **ж** – с **ъ**, и изхвърля еровете в края на думите. През 1924 година Историко-филоложкият клон на БАН се изказва за запазване на краесловните ерове. През 1936 година министърът на просветата Н. П. Николаев назначава комисия от филолози, на които е възложено да внесат необходимите уточнения в правописната система на българския език. Комисията има задължението да поправи допуснатите неточности в правописа и да отстрани всички неустановености. За съжаление, възникналите между членовете на комисията разногласия стават причина работата на комисията да бъде прекратена. До конкретни резултати не се стига.

В своята „Грамматика на българския език“, излязла от печат през 1939 година в съавторство със Стефан Попвасилев, Стефан Младенов пише, че ятовата гласна със своя двояк изговор може да обединява българите от най-източните краища на земята ни край Черно море и от най-западните ни покрайнини при Охрид, Шар, Скопие,

Ниш и Зайчар, затова тази старобългарска буква би трябвало безусловно да се запази и да се пише само в онези думи и облици (не корени!), в които по североизточнобългарски и в литературния език се изговаря „още старински като „я“ (с предходна съгласкова мекост), а в онези по-многобройни думи и облици, в които и в повечето източни говори старобългарското ѱ се произнася като е, можем спокойно да пишем думите с е. (Стефан Младенов, Стефан Попвасилев: 1939).

Две години преди отпечатването на „Грамматика на българския език“ (през ноември 1937 година) в книжка първа на списание „Родна реч“ Стефан Младенов публикува статия, озаглавена „Мѣстото на ѱ и ж въ нашата азбука“. В тази статия, както и през ноември 1936 година, като член на петчленната правописна комисия (заедно със Стоян Романски, Йордан Йовков, Тодор Попвърбанов и Стефан Попвасилев), назначена, както вече споменахме, от министъра на народната просвета Н. П. Николаев, той отново настоява да бъде ограничена употребата на ятовата гласна (ѱ) само в думите и формите с якав изговор, както и вътре в думите големият юс (ж) да се замени последователно с ъ, а големият юс (ж) или йотираният голям юс (ѣж) да се пише само в глаголните окончания. (Стефан Младенов: 1937) (Русин Русинов: 1981, с. 106–107).

Разбира се, тази петчленна комисия, назначена от министъра на народната просвета Н. П. Николаев през ноември 1936 година, не успява да се справи с поставената ѝ задача да поправи и отстрани допуснатите неточности и неустановености в правописа. Комисията представя на министъра в кратък срок своя доклад, но в него са засегнати в повечето случаи само правописни въпроси с частен характер, а по-основната правописна проблематика остава неразрешена. Затова министърът се вижда принуден да назначи нова 45-членна комисия, която да проучи, както пише Стефан Попвасилев в своята статия „Нова правописна комисия“, публикувана през октомври 1936 година в книжка 5 на списание „Родна реч“, „всички въпроси, подигнати при работата на първата комисия, както и всички въпроси, свързани с едно по-трайно установяване на нашия правопис“. Поради разногласия между членовете на комисията обаче, тя не успява да стигне до никакви решения по нито един въпрос и

след четвъртото си заседание се разпада. Единствената полза от нея, по думите на проф. Русин Русинов, е, че тя успява да уреди правописа само на отделни думи от списъка, представен в министерството на просветата от някои издателства. (Стефан Попвасилев: 1936, с. 242) (Русин Русинов: 1981, с. 106–107).

Очевидно е, че през този период от време, познат в миналото като епоха на буржоазната власт, се наблюдава тенденцията за задържане на Дриновско-Иванчевския правопис, наричан от езиковедите още етимологичен правопис, но в нелегалния партиен печат (в годините 1941–1944) започват да се градят основите на новия фонетичен правопис, познат в историята на лингвистиката като Отечественофронтовски.

След събитията от 9 септември 1944 година правителството на Отечественния фронт назначава 25-членна комисия от езиковеди, литературоведи и писатели, които, подобно на руския правопис, да разгледат проблемите на нашето родно правописание и възможностите за осъвременяване на българския правопис. Обсъжданията по предстоящата правописна реформа се водят около шест месеца – от септември 1944 година до началото на февруари 1945 година, когато промените в родния правопис стават факт с обнародването и публикуването на „Наредба-закон“ за новия правопис от Министерството на народното просвещение в брой 47 на „Държавен вестник“ (27 февруари 1945 година). След излизането на тази „Наредба-закон“, по настояване на Министерството на народното просвещение на Царство България, набързо е изготвено и „Упътване за правописа на съвременния български книжовен език“ (Упътване: 1945). По него работят Владимир Георгиев, Иван Леков, Любомир Андрейчин и Стойко Стойков. То е публикувано в няколко непоредни броя на вестник „Отечествен фронт“ през 1945 година. Това упътване покъсно става основа на предговора на „Правописен речник на българския книжовен език“, отпечатан през 1945 година. Негови автори са Владимир Георгиев, Иван Леков и Любомир Андрейчин. В авторския колектив през 1947 година се включва и Стойко Стойков, когато речникът е издаден отново.

Около половин година в българския печат се водят изключително интересни дебати от българските езиковеди във връзка с

провеждането на правописната реформа в България и установяването на нова правописна система.

В няколко поредни броя на вестник „Дъга“ са поместени 4 съвсем кратки статии на Владимир Георгиев за новия правопис, които до известна степен имат историческо значение. Това са първите статии за правописа, публикувани непосредствено след 9 септември 1944 година. С тях пред нашата общественост се поставя въпросът за необходимостта от нов, опростен правопис, който да бъде полесен и по-достъпен за широките народни маси.

Първата от тях, озаглавена „За нов правопис. Защо фонетичен правопис?“, е публикувана на 20 септември 1944 година във вестник „Дъга“. (Владимир Георгиев: 1944) (Владимир Георгиев: 1985).

Още в началото авторът акцентува: „Фонетичен правопис значи да пишеш така, както говориш: погрешен, а не погрѣшенъ, дето пишем **ѣ** вместо **е** и **ъ**, който не се произнася. Днешният ни правопис не е фонетичен. Днес ученикът трябва да зазубри няколкостотин случая, дето се пише **ж**, няколко хиляди случая, дето се пише **ѣ**, а се изговаря **е**, и доста случаи дето се пише **ъ**, без да се изговаря. Освен това той трябва да мисли дали известна дума е подлог, или не, за да напише тъй наречения пълнен член, например **човекът** или **човека** и т.н.“.

В статията си академик Георгиев изказва мнение, че това зазубряне не само че не изостря умствените способности на младите хора, но и обременява паметта. Той смята, че цялата тази дейност е безсмислена, а трудът за нея се изразходва напразно. „Колко труд за една безсмислена работа! Колко други полезни неща могат да се научат, вместо да се губи време за тия непотребни атавизми от миналото!“.

Според езиковеда човешката памет не е безгранична. Той смята, че наизустяването на всички тези безполезни правописни правила, е за сметка на други значително по-полезни неща.

Статията завършва с въпроса: „Разумно ли е да пазим днешния правопис?“.

Своите виждания за безгласните ерове (ъ и ъ), писани в края на думите, завършващи на съгласна, академик Владимир Георгиев изтъква и във втората си статия от тази поредица, излязла от печат

на страниците на вестник „Дъга“ още на следващия ден (21 септември 1944 г.). Публикувана е под заглавието „Колко струва ер-голям на България?“ В нея ученият акцентира на следното: „Вземете коя и да е книга. Прebroйте 100 реда и пресметнете колко пъти се среща в тия 100 реда **ъ** и **ь**, които не се произнасят. Ще установите, че на всеки 100 реда се падат средно 3 и половина реда безгласни **ъ** и **ь** – следователно 3 и половина на сто. Университетската печатница избира годишно около 1000 коли. 3 и половина на сто от тия 1000 коли е 35. Значи, ако изберете безгласните **ъ** и **ь** от тия 1000 коли, те ще съставят един внушителен том от около 35 коли или 560 страници. Какво страхотно пилеене на труд, хартия и време! Една печатна кола струва днес около 5000 лв. Университетът плаща следователно годишно около 175 000 лв. За непотребните ерове. Какво разхищение на държавната пара!“ (Владимир Георгиев: 1944) (Владимир Георгиев: 1985).

За това свое писмено изказано становище езиковедът получава заплашителни анонимни писма, които гласят, че ако краесловните ерове и големият юс бъдат премахнати, главата му ще се търкаля по софийските улици. Въпреки тези сплашвания ненужните знаци след направената правописна реформа от 1945 година са премахнати, а главата на академик Георгиев, тогава професор, остава на раменете му (Владимир Георгиев: 1944).

Може би, от една страна, е разумно да се приемат изчисленията на академик Георгиев за правилни, но от друга, не всичко би трябвало да се свързва единствено и само с икономическия ефект. Има ценности, които не могат да се пресмятат в пари. Изхвърлянето на тези букви от азбуката е въпрос спорен, който и до днес занимава българските езиковеди.

И по-нататък статията продължава с изброяване на евентуалните парични загуби, ако се запазят крайните ерове. Ученият обаче никъде не споменава за моралните загуби, които са доста по-големи за България, за българския народ и за българския език: „В България се печатат годишно няколко десетки хиляди коли. Много повече се пише ръкописно или на пишеща машина. Следователно нашето народно стопанство губи годишно повече от 50 милиона лв. за свършено непотребния ер-голям в края на думите“.

И тази статия завършва с въпрос: „Разумно ли е да държим още тоя прескъп безгласен белег?“ (Владимир Георгиев: 1944) (Владимир Георгиев: 1985).

Третата статия от поредицата излиза със заглавие „Правописът и пишещата машина.“ Публикувана е на 22 септември 1944 година на страниците на вестник „Дъга“. В нея българският езиковед разсъждава за необходимостта от премахването на четирите български букви **Ѣ**, **Ж**, **Щ** и **Ь** от клавиатурата на пишещата машина и от българската азбука съответно.

Статията започва със следното изявление: „Пишещата машина днес е една необходимост. Да се говори за предимствата на пишещата машина пред ръкописа е излишно.“ ?“ (Владимир Георгиев: 1944) (Владимир Георгиев: 1985).

И тук, по наше мнение, е разумно да се добави, че техниката е хубаво нещо, и тя трябва да се ползва, но никои, нищо и никога не ще замени ръкописа, който е в основата на всичко.

„Има различни пишещи машини (пояснява Владимир Георгиев) – големи и малки. Малцина притежават големи пишещи машини. Пък и за обикновения гражданин те не са толкова практични, както малката портативна машина. Аз притежавам малка пишеща машина, която иначе ми служи отлично, но, понеже е малка, няма клавиши за удивителна, за плюс и извитата скоба. Тия знаци са наглед незначителни, но тоя, който е писал на малка машина, знае добре мъката поради тяхната липса.“ (Владимир Георгиев: 1944) (Владимир Георгиев: 1985).

По-нататък ученият обяснява на читателите как може да се означи удивителен пунктуационен знак с помощта на пишещата машина, а именно, като се чукне клавиша, който изписва цифрата едно, след което се връща валакът с една буква назад и се чуква клавиша за точка. По този начин се забавя писането, а и знакът според учения е „доста неестетичен“. Георгиев обръща внимание и на това, че знаците **плюс** и **скоба** изобщо не могат да се изпишат. Това е един наистина сложен и непълен процес, но за него едва ли са виновни премахнатите с новата реформа букви от българската азбука (без **щ**). Грешката е по-скоро в несъвършенството на техниката и е

твърде смешно и несериозно да се приема становището на езиковеда еднозначно и примитивно.

Статията завършва със следното заключение на учения: „Вместо това машината има 4 непотребни клавиша, което се дължи на днешния ни негоден етимологичен правопис. Тия съвършено излишни знаци са: **ж, щ (шт), ъ и ѓ** (вместо **е** или **я**). Колко по-практичен е опростеният фонетичен правопис!“ (Владимир Георгиев: 1944) (Владимир Георгиев: 1985).

От приведеня цитат се вижда, че Владимир Георгиев, подобно на Александър Теодоров-Балан, е за премахването на буквата **щ** от азбуката, което не е особено целесъобразно, тъй като е по-добре да се употребява една буква в правописа, отколкото две. Интересен е фактът, че през този период не само Владимир Георгиев, а и почти всички наши езиковеди ратуват за премахване на определени букви от азбуката. Никой не предлага обаче създаване на нови букви за сметка на старите. Впечатлението е, че от времето на светите братя Кирил и Методий, както и от епохата на техните ученици, нищо не е създавано, а само е премахвано.

Четвъртата статия на Владимир Георгиев от тази поредица е отпечатана на 25 септември 1944 година във вестник „Дъга“. Озаглавена е „Народно правителство – народен правопис“. В нея ученият пише: „Днес няма време, нито място за дълги статии“. Това е интересно становище, тъй като при добро желание винаги ще се намери и време, и място. Тази фраза наистина звучи твърде високопарно и неприемливо.

В тази статия академикът припомня, че въпросът за правописа е разглеждан изключително често в българския печат и че е известен на всеки българин. Именно по тази причина Георгиев смята, че в България трябва да бъде въведен незабавно „опростеният, разумен, целесъобразен и практичен народен правопис“, тъй като „след няколко дни започва учебната година“.

По-нататък Владимир Георгиев обръща внимание, че са му известни някои незначителни мъчнотии, които възникват във връзка с правописа, но според него това са само подробности, които ще бъдат уредени от една специална комисия по-късно. Той предлага и конкретни промени: „1. Премахват се съвършено непотребните букви

ж, ъ, ѓ, щ. Вместо **щ** се пише **шт**. 2. Вместо **ж** се пише навсякъде **ъ**. В края на думите **ъ** не се пише. 3. Вместо **ѓ** се пише е или **я**, така както се изговаря в източнобългарските говори. 4. Остава се свобода при употребата на тъй наречения пълен член: **човекът** или **човека**“.

Статията завършва с призива: „Народният правопис трябва да се въведе веднага.“ (Владимир Георгиев: 1944) (Владимир Георгиев: 1985).

Възраженията на Владимир Георгиев по въпросите на правописа не спират със статиите, отпечатани във вестник „Дъга“. Напротив, те продължават да се публикуват в различни издания.

Друга статия на Владимир Георгиев, която е от изключително важно значение за провеждането на правописна реформа у нас, е озаглавена „Правописът“. Публикувана е в брой трети на „Литературен фронт“ (12 октомври 1944 година). От първи до осемнадесети брой вестникът е печатан със стария правопис, т.е. от 30 септември 1944 година до 9 февруари 1945 година, когато се появява на бял свят осемнадесети брой на „Литературен фронт“. В деветнадесетия брой на вестника от 23 февруари 1945 година е въведен новият официален правопис. Затова всички цитати от статията на академик Владимир Георгиев (в брой трети на вестник „Литературен фронт“ от 12 октомври 1944 година) са написани в оригинал по стария правопис. По него са цитирани и авторите на другите езиковедски статии, печатани преди февруари 1945 година в българските вестници. В цитатите е спазена и старата пунктуация. Тя е съобразена със старите правописни правила и изисквания за нея. След приемането на „Наредбата-закон“ за новия правопис и след отпечатването ѝ в брой 47 на „Държавен вестник“ (27 февруари 1945 година) цитатите от новите публикации на Владимир Георгиев и на останалите български езиковеди са в съответствие с новия фонетичен правопис.

В началото на статията авторът сочи, че „една от най-характернитѣ особености на говоримия език е, че той в течение на времето постоянно се мѣни. Тая промѣна е едва забележима за обикновения човѣкъ. Но все пакъ вие можете да забележите, че вашия дѣдо не говори като васъ. Ако се сравни днешниятъ ни езикъ съ езика отъ преди 100 години, ще се види, че има една чувствителна разлика. Ала докато говоримиятъ езикъ бавно се мѣни, установеното веднажъ

писане остава все сщото. Поради това за известни интервали от време се налага корекция на правописа. Както единъ законъ, който е отживѣлъ времето си и е станалъ безсмисленъ или негоденъ, се премахва и се замѣня с новъ, подходящъ за новото време, така е и съ правописа.“

По достъпен начин Владимир Георгиев прави опит да докосне умовете и сърцата на читателите на вестник „Литературен фронт“. Той насочва вниманието им към това, че Константин-Кирил Философ, без да е запознат със съвременното българско езикознание, съставя една великолепна фонетична азбука на старобългарския език единствено по своята вътрешна интуиция. Ето какво още споделя големият учен: „По това време ерѣ голѣмъ и ерѣ малкъ въ края на думитѣ сж се произнасяли, а днешното сжщинско ж е звучало доста различно отъ ерѣ голѣмъ. Но въ развоя на нашия езикъ ероветѣ въ края на думитѣ сж изгубили своята звукова стойность, а сжщинското ж е добило сжщото произношение, както ерѣ голѣмъ в срѣдата на думитѣ. Ако св. Кирилъ би възкръсналъ днесъ, той би се чудилъ на ума ни да пишемъ букви, безъ да ги произнасяме, или пъкъ че имаме по два белега за единъ и сжщъ звукъ.“

По-нататък авторът на статията запознава читателя с фактите около правописа на правителството на Александър Стамболийски, известен като Омарчевски правопис, който, според него, е фонетичен и е доста опростен. Според Владимир Георгиев, с изключение на някои малки недостатъци, този правопис е изключително по-лесен и практичен в сравнение с предишния етимологичен Дриновско-Иванчевски правопис и е улеснявал значително обучението в българското училище. Той изразява своето съжаление за връщането на стария етимологичен правопис поради народния преврат и свалянето на Стамболийското правителство, смятайки, че новата власт е търсила опора в „нещастните безгласни ерове“, които от този момент нататък са се превърнали в „символъ на реакционното ретроградство“. Ученият смята, че въпросът за правописа не е само езиковедски, но и политически. Освен това той утвърждава, че „всички прогресивно мислещи българи сж за опростения народенъ правописъ.“ (Владимир Георгиев: 1944 г.)

Академикът изразява своето възмущение: „Защо пишемъ тия непотрѣбни ерове? Защото днешниятъ ни правописъ не е фонетиченъ. Фонетиченъ правописъ значи да пишешъ така, както говоришъ. Днесъ ученикътъ трѣбва да зазубри нѣколко стотинъ случаи, дето се пише ерѣ малъкъ, безъ да се изговаря.“ Това „зазубряне“ според него не увеличава умствените способности, а по-скоро обременява човешката памет, тъй като тя „не е безгранична“. „Ако ученикътъ научи наизустъ тия безполезни правописни правила и изключения (пише той), това ще бѣде за смѣтка на много други полезни нѣща.“ (Владимир Георгиев: 1944 г.).

За професор Владимир Георгиев „всички разумни доводи говорятъ въ полза на опростения правописъ“, тъй като „той е лесенъ, практиченъ и целесъобразенъ.“ Ученият нарича досегашния етимологичен правопис негоден и застава срещу неговите поддръжници, оборвайки техните аргументи. По отношение на първия им аргумент – традицията и това, че старият правопис ни е предаден от нашите предци, затова не трябвало „да се бута по никакъвъ начинъ“ – той пише, че има хора, които се страхуват от промените, тъй като са си подсигурили един доста добър начин на живот и се страхуват да не би някой да им отнеме това „сществуванйце“. Професор Владимир Георгиев отхвърля не традицията, а илюзията, че у нас някога изобщо е имало такава традиция по отношение на правописа. Той пише: „Обаче у насъ нѣма никаква традиция за днешния правописъ. Само презъ последния четвъртъ вѣкъ нашиятъ правописъ бѣ смѣняванъ 3 пѣти. До срѣдата на 1921 година ние имахме единъ етимологиченъ правописъ. Следъ тая дата бѣ въведенъ новъ фонетиченъ правописъ. Отъ срѣдата на 1923 година правописътъ бѣ върнатъ отново назадъ, но той не е оня етимологиченъ правописъ преди 1921 година, а новъ „реформиранъ“ правописъ.“ (Владимир Георгиев: 1944 г.).

В статията си „Правописътъ“ професор Георгиев застава и срещу втория аргумент на „крепителитѣ“ на стария правопис, а именно срещу това „отвратително шовинистично тѣпоумие“, както той се изразява, „нашиятъ езикъ да се различава от сръбския.“ Той смята, че истинският патриотизъм се състои в това да се води „благородно

съревнование“ за повдигане на материалната и духовна култура на нашия народ. (Владимир Георгиев: 1944 г.).

Заклучението му е, че само тжпоумният шовинистъ може да мисли, че безгласният еръ голѣмъ и тжпото ж могат да допринесатъ за „величието на България.“ (Владимир Георгиев: 1944 г.).

Следващата статия на българския езиковед за правописната реформа от 1945 година е отпечатана във вестник „Отечествен фронт“ (брой 43 от 25 октомври 1944 г.). Тя е озаглавена „Правописътъ въ комисията. Решение за крайни Ъ“ и неин автор е големият български езиковед Александър Теодоров-Балан. (А. Т-Балан: 1944).

Александър Стоянов Теодоров-Балан е действителен член на БАН, но когато тази статия излиза от печат, той е само професор. (Енциклопедия: 1981), (Енциклопедия: 2003).

По въпроса за еровете становището на Балан е следното: „Еръ-голѣмъ въ край на дума нѣма да се пише! Тая буква за характерна българска гласка ще се пише само тамъ, дето гласката въ дума се чуе: вълк, а не вълкъ. Хвала на комисията! Преди сто години българскиятъ букваръ на И. Бусилинъ бѣ разумно съзналъ, че не е нужденъ крайни еръ-голѣмъ. Ала суевѣрски поклонници на старо предание, угодници на свои лични навици и вкусове, роби на книжни предразсѣдъци и предубеждения се наредиха да бранятъ оная „благозвучна безгласна“ ъ, както сериозно я величаеше д-ръ Василь Беронъ. Петко Каравеловъ пѣкъ вещаеше, че ако махнеме ъ отъ края на думи, ще опропастиме единството на българския народъ.“ (А. Т-Балан: 1944).

От тази статия личи, че ученият е съгласен с Комисията и одобрява премахването на безгласния ъ в края на думите. Оксиморонът, който той използва доста остроумно и на място, наричайки крайния ъ „благозвучен“, говори доста красноречиво за мнението му по този въпрос. Освен това виждаме, че езикът на Балан е доста особен и различен от този, на който говорим днес. Той звучи някак си старинно и дори архаично.

Езиковедът свързва временното затваряне на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1922 година с възникналите противоречия относно правописа на безгласния голям ер (ъ) в краесловие: „Въ 1922 година се дойде поради него и до временно

затваряне на Университета; ректорът бѣ противузаконно писалъ единъ некрологъ со забраненъ крайни ерѣ-голѣмъ. Следъ това университетски професори и членове отъ Академията на наукитѣ повлѣкоха митингъ за защита на лиховластника крайни ъ.“

Проф. Балан не може да се съгласи с всички тези „безумия“, както той ги нарича, и насърчава Комисията за по-нататъшни правописни реформи, за премахване на ненужните букви от азбуката и за преминаване от етимологичен към фонетичен правопис. Той одобрява работата на Комисията за нов правопис, която „туря сега край на всички тия безумия. Първи от славѣнитѣ, които пишатъ съ кирилица, бѣха сърбитѣ, да изфърлятъ изъ писмото си „дебелия ъ“, тѣмъ изобщо непотрѣбенъ. Половинъ вѣкъ по-късно го изфърлиха и русите по сжщо такъвъ доводъ. Напаконъ зазвѣни и нашъ часъ, да прекратиме еднажъ за винаги една страстна препирня за магарешка сѣнка.“ (А. Т-Балан: 1944).

Заклучението му е, че „това е тържество на разума надъ суеверието, тържество на фонетичния принципъ въ правописа. Очакваме отъ комисията, да бжде истински просветена строителка и съ другите букви на българския книжевенъ правоговоръ; да бжде следовита и доблестна.“ (А. Т-Балан: 1944).

Друга езиковедска статия е публикувана във вестник „Свобода“ (29 октомври 1944 година, брой 46). Озаглавена е „*Правописътъ въ комисията. Решение за буква ж*“. Още в началото е заявена категоричната позиция на автора Александър Теодоров-Балан: „В новото българско азбуке нѣма мѣсто за старата буква ж (наричана онсъ, ново юсь). И тукъ хвала на комисията, както за крайни ерѣ-голѣмъ! Изфърленъ крайни ерѣ-голѣмъ значеше, че се изоставя безгласково писане на тая буква; а изфърлена буква ж значи нейна замѣна всѣкога и всжде с буква ъ; защото кирило-методиевската носова гласка, що е тя означавала, въ никой български говоръ не сжществува такава, каквато е била; а въ книжевния говоръ се е прегласувала въ завесна гласка, означавана и въ старо време съ буква ъс стари думи сжсѣдъ, клжбо, пржгавъ; нови съсед, кълбо, пѣргав. Противно на тая история на българската фонетика, Ботевъ и Стамболовъ в 1876 г., а по тѣхъ и Омарчевски в 1921 г. замѣниха обратно ъ с ж. Комисията е фонетично следовита, като решава: нѣма вече юсь, има само ерѣ-голѣмъ! Тя е и

обществено доблестна, като сочи: нѣма вече сж, има съ!“ (А. Теодоров-Балан: 1944).

Независимо от хвалебствията към Комисията и ентузиазма на академик Александър Теодоров-Балан по отношение на премахването на големия юс от българската азбука, все още е под въпрос дали тази реформа в правописа не е била грешка. Доказано е, че всички останали букви от старобългарската азбука са създадени по чужди образци и най-вече по образец на гръцката азбука. Само тези четири букви – ђ, ж, ъ и ѣ – и малката носовка (Ѧ), или малкият юс, приличащ на прабългарско наколно жилище, отпаднал от употреба в езика доста по-рано, са типично български и не приличат на буквите от никоя чужда азбука. Именно по тази причина някои езиковеди и до наши дни държат на това те да се върнат отново в алфавита на българския език и от фонетичен правопис да се премине отново към старото етимологично правописание. Дори академик Георгиев, който през 1944–1945 година е един от инициаторите за премахването на тези букви, през 1974 година в статията си „Култура на речта, право-говор, правопис“ („Литературен фронт“, брой 14, 4 април 1974 г.) предлага във връзка с правилното якане ятовата гласна (ѡ) да се възвърне отново в българската азбука. (Владимир Георгиев: 1974).

По-нататък в статията ученият се обявява против защитниците на буква ж: „Тая дума ми дава поводъ да забележа, че с нея Комисията непредпазливо прескача отъ фонематика въ граматика; а граматично може да се наложи, да бжде книжевно правилно са, а не сж. В свое време, въ 1899. г., министъръ Т. Иванчевъ наложи – противъ решение на правописна комисия – да се пише аномално сж, извънъ система съ неса, несатъ. Кръстоносци за букви ж сж я бранили съ доводи твърде забавни. Как ще пишемъ безъ нея турската дума аслж, питаше сериозно сами И. Вазовъ. Ще обезличиме себе си, думаше единъ професоръ славистъ, ако изключиме тази буква изъ архитектурониката, която отличава българското азбуке отъ другитѣ славѣнски – сръбското и руското. А другъ професоръ класикъ декламуваше, че буква ж мистично изразява мъжественостъ на българския език; А. Стамболийски пък я наложи на Омарчевски (вмѣсто ѡ), защото му изглеждала чорбаджийски!“ (А. Т.-Балан: 1944)

Заклучението на Балан съдържа похвала към правописната комисия, която с решението си за еровете „изпраща на вѣчни покой една стара пълтеница.“ (А. Т.-Балан: 1944)

Поредната дискуссионна статия е на Димитър Найденов и е със заглавие „Не езекутирайте малкия ер!“ Отпечатана е в брой 59 от 12 ноември на вестник „Свобода“. Според автора Комисията по правописа е съставена от вещи лица, но понеже само безсмъртните богове не грешат, Комисията също „покрай многото хубави дѣла“ извършва и „една малка грѣшчица, която още не е късно да се поправи.“ Той изразява възмущение от премахването на малкия ер: „Защо, по какви съображения се издаде смъртната присжда срещу малкия ер? Комисията досега не излѣзе съ своите мотиви, както се очакваше. Премахването на еръ малкъ може да ни донесе само тази полза, че буквитѣ ставатъ още съ една по-малко. А една буква по-малко – това е голѣмо улеснение за печатници, за пишещи машини, за децата въ училище, за възрастнитѣ когато пишатъ. Ала още по-голѣма от ползата ще бѣде вредата. Противно на **ѣ** и **ж**, които могатъ да се замѣнятъ съ **я**, **е** и **ѣ** – малкиятъ еръ съ нищо не може да се замѣни.“ (Д. Найденов: 1944).

За Димитър Найденов малкият ер не е буква, която означава звук, а само знак за омекоотяване. Той смята, че в действителност означаваната с него мекота е изчезнала в много думи на нашия език, като например **кон**, **сол**, **крал** и **пѣт**, които бихме могли да пишем и без ер малкъ, а при членуване бихме могли да заменим **ь** с **я**. Например: **конят**, **солта**, **кралят**, **пѣтят**. И би се получило добре, но според него мекотата в много думи на българския език се е запазила. Такива са: **Кольо**, **лельо**, **актьоръ** и т. н. „Въ случая (пише Найденов) ние не можемъ да замѣнимъ **ь** с **й**, защото последната буква, искратката, означава звукъ (половинъ и), когато **ь** не означава никакъвъ звукъ. В думата „Кольо“ има четири звука: К – о – лъ – о. Ако обаче я напишемъ съ **й**, звуковете стават петъ, т. е. прибавя се още единъ звукъ, който не съществува въ езика, въ говора: К – о – л – й – о. Така написана думата, трѣбва, длѣжни сме да я прочетемъ като Коль – йо. Това е невѣрно, неточно, противно, грозно.“ (Д. Найденов: 1944)

В статията се напомня, че сѣрбите твърде отдавна са изхвърлили от азбуката си ятовата гласна и ер голям, но пазят малкия ер, а

след Октомврийската революция и русите следват техния пример и изхвърлят от своята азбука същите тези букви – ђ и ѣ. Те обаче също запазват малкия ер. „Защо ние да го изхвърлимъ (пита Найденов)? Целта на правописната реформа бѣ да се отървемъ от излишнитѣ букви, на които не съответствува никакъвъ звукъ, или които иматъ двойници. Малкиятъ еръ не е отъ тяхъ. Присждата спрямо него е една грѣшка и не бива да се привежда въ изпълнение.“ (Д. Найденов: 1944).

В крайна сметка Комисията се съобразява със становището на Димитър Найденов и с възгледите на другите, които мислят като него. След правописната реформа от 1945 година малкият ер е само знак за мекост.

Статията завършва много патетично, а на самия финал се апелира за милост към малкия ер. Заключениените фрази на Димитър Найденов са: „Смъртъ на фашизма! Смъртъ на хищнитѣ германски грабители, на дръзкитс плячкаджии, на подлитѣ завоеватели! Смъртъ на жестокитѣ убийци, смъртъ на международнитѣ разбойници отъ Берлинъ! Но милость, милость за нашия славянски малъкъ еръ!“ (Д. Найденов: 1944).

Следва

ЦИТИРАНА И ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Министерство на народното просвещение 1945:** *Упѣтване за правописа на българския книжовен език.* Официално издание. София, 17.02.1945 г., Заповед № 1228.

2. **Ministerstvo na narodnoto prosveshthenie 1945:** *Upatvane za pravopisa na balgarskiya knizhoven ezik.* Ofitsialno izdanie. Sofiya, 17.02.1945 g., Zapoved № 1228.

3. **Младенов, Попвасилев 1939:** *Младенов, С., Попвасилев, С.* Граматика на българския език. Изд. „Казанлъшка долина“.

4. **Mladenov, Popvasilev 1939:** *Mladenov, S., Popvasilev, S.* Gramatika na balgarskiya ezik. Izd. „Kazanlashka dolina“.

5. **Младенов 1937:** *Младенов, С.* Мѣстото на ѣ и ж въ нашата азбука. Родна реч. Ноември 1937 г., кн. 1, с. 5–12.

6. **Mladenov 1937:** *Mladenov, S.* Мѣstoto на ѣ і ж va nashata azbuka. Rodna rech. Noemvri 1937 g., kn. 1, s. 5–12.

7. **Русинов 1981:** *Русинов, Р.* История на българския правопис. Наука и изкуство. София, с. 106–107.
8. **Rusinov 1981:** Rusinov, R. Istoriya na balgarskiya pravopis. Nauka i izkustvo. Sofiya, s. 106–107.
9. **Попвасилев 1936:** Попвасилев, С. Нова правописна комисия. Родна реч. X. 1936, кн. 5, с. 242.
10. **Popvasilev 1936:** Popvasilev, S. Nova pravopisna komisiya. Rodna rech. X. 1936, kn. 5, s. 242.
11. **Георгиев 1944:** *Георгиев, В.* Правописът. Литературен фронт. Бр. 3, 12 октомври 1944 година, София.
12. **Georgiev 1944:** Georgiev, V. Pravopisata. Literaturen front. Br. 3, 12 oktomvri 1944 godina, Sofiya.
13. **Георгиев 1944:** *Георгиев, В.* Колко струва ер-голям на България. Дъга. 21 септември 1944 г.
14. **Georgiev 1944:** Georgiev, V. Kolko struva er-golyam na Balgariya. Daga. 21 septemvri 1944 g.
15. **Георгиев 1944:** *Георгиев, В.* За нов правопис. Защо фонетичен правопис? Дъга. 20 септември 1944 г.
16. **Georgiev 1944:** Georgiev, V. Za nov pravopis. Zashto fonetichen pravopis? Daga. 20 septemvri 1944 g.
17. **Георгиев 1944:** *Георгиев, В.* Правописът и пишештата машина. Дъга. 22 септември 1944 г.
18. **Georgiev 1944:** Georgiev, V. Pravopisat i pisheshtata mashina. Daga. 22 septemvri 1944 g.
19. **Георгиев 1944:** *Георгиев, В.* Народно правителство – народен правопис. Дъга. 25 септември 1944 г.
20. **Georgiev 1944:** Georgiev, V. Narodno pravitelstvo – naroden pravopis. Daga. 25 septemvri 1944 g.
21. **Георгиев 1985:** *Георгиев, В.* Проблеми на българския език. БАН, Институт за български език. София, 1985 г.
22. **Georgiev 1985:** Georgiev, V. Problemi na balgarskiya ezik. BAN, Institut za balgarski ezik. Sofiya, 1985 g.
23. **Георгиев 1974:** *Георгиев, В.* Култура на речта, правоговор, правопис. Литературен фронт. Бр. 14, 4 април 1974 г.
24. **Georgiev 1974:** Georgiev, V. Kultura na rechta, pravogovor, pravopis. Literaturen front. Br. 14, 4 april 1974 g.
25. **Георгиев 1979:** *Георгиев, В.* Значението на правописната форма от 1944 година. Език и литература. Бр. 34, 1979 г., кн. 1, с. 5–8.

26. **Georgiev 1979:** Georgiev, V. Znacheniето na pravopisnata reforma ot 1944 godina. Ezik i literatura. Br. 34, 1979 g., kn. 1, s. 5–8.

27. **Т.-Балан 1944:** *Т.-Балан, А.* Правописът въ комисията. Решение за буква j. Свобода. Br. 46, 29 октомври 1944 година.

28. **Т.-Балан 1944:** Т.-Balan, A. Pravopisata va komisiyata. Reshenie za bukva j. Svoboda. Br. 46, 29 oktovvri 1944 godina.

29. **Т.-Балан 1944:** *Т.-Балан, А.* Порочна прискъда надъ еръ-малкъкъ. Свобода. Br. 86, 14 декември 1944 година.

30. **Т.-Балан 1944:** Т.-Balan, A. Porochna pris?da nada era-malaka. Svoboda. Br. 86, 14 dekemvri 1944 godina.

31. **Т.-Балан 1944:** *Т.-Балан, А.* Правописът въ комисията. Решение за крайни Ъ. Отечествен фронт. Година I. Br. 43, 25. X. 1944 г.

32. **Т.-Балан 1944:** Т.-Balan, A. Pravopisata va komisiyata. Reshenie za krajni A. Otechestven front. Godina I. Br. 43, 25. X. 1944 g.

33. **Петканов 1944:** *Петканов, К.* Антинаучно, антикултурно и реакционно. Изгрев. Год. I., бр. 62, 17 декември 1944.

34. **Petkanov 1944:** Petkanov, K. Antinauchno, antikulturno i reaksionno. Izgrev. God. I., br. 62, 17 dekemvri 1944.

35. **Найденев 1944:** Найденев, Д. Не екзекутирайте малкия еръ! Свобода. Br. 59, 12 ноември 1944 година.

36. Naydenov 1944: Naydenov, D. Ne ekzekutirayte malkiya era! Svoboda. Br. 59, 12 noemvri 1944 godina.

37. **Съвременна българска енциклопедия 2003:** *Антонова, И., Габеров И., Павлов П.* А–Я. Четвърто преработено допълнено издание. Gaberoff. Велико Търново, 2003 г.

38. **Енциклопедия 1981:** *Енциклопедия България.* Г–З. Том II. БАН. София, 1981 г.